

Oscilații în interpretarea dativului din franceza

Patricia Apostol

Facultatea de Limbi și Literaturi Straine, II, Franceza-Romana

Notre ouvrage se propose de jeter un coup d'œil moderne sur le datif en français, pour briser, si possible, l'interprétation univoque du datif en tant que cas purement morphologique ; on verra, d'une manière synthétique-holistique, des angles linguistiques différents, mais tous convergents, appartenant à des spécialistes en linguistique et en pragmatique, tels Kayne, Peteghem, Riegel ; on osera, tout de même, adopter ses propres positions, quoique timides par expression.

1. Probleme de reperare a dativului în limba franceză

Tradiția gramaticală (franceză)¹ numește *complément d'attribution* complementul introdus prin *a*, însă se impune o distincție între două tipuri de complemente introduse prin această prepoziție. Astfel, Marleen van Peteghem² arată existența unui **complement prepozițional** și a unui **complement dativ**. Diferența dintre ele este aceea că dativul se pronominalizează printr-un pronume clitic (*lui / leur*), ca în exemplul a), în timp ce complementul prepozițional se pronominalizează prin *à* + *pronume disjunct*, ca în exemplul b). Așadar, prepoziția *à* își păstrează statutul (de prepoziție) atunci când introduce un complement non cliticizabil, dar devine **marcă a Dativului** atunci când introduce complemente cliticizabile.

- a) Pierre donne un livre **à** sa soeur. > Pierre **lui** donne un livre.
- b) Pierre pense **à** sa soeur. > Pierre pense **à elle**.

Kayne propune considerarea drept dative atât a cliticelor *lui, leur*, cât și a SN pronominalizate prin aceste pronume.

¹ Cf. Riegel, Pellat, Rioul, în *Grammaire méthodique du français*, pag. 225

² *Objets indirects datifs vs non datifs en français et en roumain*, în : M. Coene, W. De Mulder, P. Dendale, Y. D'Hulst (éds), *Traiani Augusti Vestigia Pressa Sequamur. Studia lingvistica in honorem Lilianae Tasmowski*, Padova, Unipress, 2000, pag. 353-370.

Acest criteriu al **pronominalizării printr-un clitic** poate ridica anumite probleme. Astfel, din motive de incompatibilitate între anumite clitice, fenomenul cliticizării este uneori exclus. Spre exemplu, *lui / leur* nu se pot combina cu cliticele *me, te, se, nous, vous*, dar sunt compatibile cu *le, la, les*³:

- c) Je vais **le lui** présenter. Vs. * Je vais **te lui** présenter.
Je vais **te** présenter **à lui**.
Je **le lui** ai confié. Vs. * Je **me lui** suis confié.
Je **me** suis confié **à lui**.

Întrucât ar fi absurdă considerarea verbelor *présenter* și *confier* ca fiind uneori verbe-dativ, alteori nu, van Peteghem propune să considerăm și complementele pronominale disjuncte din astfel de exemple ca fiind, dacă nu dativ pure, măcar echivalente ale dativului.

O altă problemă este ridicată de cliticul *y*. Acesta este considerat, în general, ca fiind corespondentul non-uman al structurii **à + pronume disjunct**, pe lângă verbe non dativ, de tipul lui *penser*; se știe însă că *y* apare și pe lângă verbe compatibile cu cliticul *lui* (*résister, correspondre, ressembler* etc.) : *Il lui ressemble.* vs *ça y ressemble.* Din nou, interpretarea conform căreia în prima situație am avea a face cu dativul și în cealaltă nu, ar fi absurdă.

Totodată, Herslund⁴ neagă ideea că referentul dativului din franceză ar fi esențialmente uman și specific, oferind numeroase exemple în care *lui* se utilizează pentru non-umane, chiar pentru referenți nespecifici:

- c) „Et cette liste n’est pas exhaustive; il faut y ajouter ceux du français avancé...”
d) „Cette liste est bien sur loin d’être exhaustive; on devra vraisemblablement **lui** ajouter des emplois comme...”

Și *y*, în schimb, poate fi utilizat (deși mai rar) pentru un referent uman (cf. Herslund): „- Que pensez-vous de Ricain? – Je n’y pretais guère attention.”

Așadar, având în vedere toate acestea, putem formula două interpretări: fie acceptăm că *y* este marca non dativului (ceea ce nu ar fi foarte corect), fie admitem că

³ Cf. Blanche-Benveniste 1987

⁴ Herslund inventariază multe exemple de verbe ce se combină atât cu *lui*, cât și cu *y*: *accorder, adjoindre, affecter, ajouter, allier, approprier, assimiler, associer, autoriser, comparer, confier, confronter, consacrer, corréler, destiner, fournir, imputer, livrer, offrir, opposer, préparer, prêter, rallier, rappeler, réserver, sacrifier, soumettre, subordonner, superposer, unir, vouer.*

anumite *y* sunt dativ (soluție mai corectă, dar care prezintă totuși un dezavantaj: *y* devine astfel foarte polyvalent, iar reperarea dativelor devine mai dificilă.).

2. Probleme de încadrare a dativului într-o analiză *structurală vs semantică*

Caracterul non structural al dativului în franceză ar putea fi demonstrat de marcarea dativelor nominale printr-o **prepoziție** (și avem aici a face cu ceea ce se numește „caz oblic”) și de existența **dativelor nonargumentale**. Totuși, examinarea diferitelor tipuri de dativ de care dispune limba franceză arată că apariția acestui dativ se datorează în primul rând unor factori **configuraționali**; așadar, în majoritatea cazurilor, este imposibilă existența dativului fără apariția unui alt argument intern al verbului, ce are un rol tematic **inferior** dativului. Din aceasta reiese că dativul din franceză este mai degrabă un **caz structural**, atribuit argumentului intern secund al verbului. Este ceea ce susține Marleen van Peteghem.

2.1. Caz structural vs caz nestructural

Mai multe modele sintactice⁵ disting cazurile structurale de cazurile nestructurale.

Astfel, cazul structural se atribuie într-o configurație sintactică specifică; el poate fi atribuit de alt centru decât centrul care atribuie rolul tematic. Conform gramaticii generative, cazul structural este atribuit SN din structura de suprafață, datorită poziției structurale a acestei SN, adică în funcție de relația sintactică a SN cu centrul guvernant. Astfel, spre exemplu, nominativul este atribuit structural subiectului de către mărcile de flexiune ale verbului; același lucru se poate spune și despre cazul acuzativ. Acuzativul este atribuit într-o configurație sintactică specifică – configurația de CD: CD trebuie să intre în prima proiecție a verbului tranzitiv și să formeze cu verbul prima proiecție.

⁵ Între altele, Teoria chomskyană a guvernării și a legării, Gramatica lexico-funcțională a lui Bresnan

Cu privire la cazurile nestructurale (tipic semantice), apar trei termeni în coocurență: *caz lexical*, *caz inerent* și *caz semantic*.

Cazul lexical este o proprietate sintactică **de lexicon** a unor verbe, fiind foarte apropiat conceptual de ceea ce Chomsky numea *caz inerent*. În anumite structuri românești, de pildă, dativul e un caz inerent: *a crede pe cineva / cuiva*. Din acest exemplu observăm că e vorba de o proprietate **inerentă** a acestui verb de a permite, în condițiile în care mai firesc îi este cazul structural, și un caz inerent. Totodată, observăm de aici și diferența dintre cazul structural și cazul inerent: la cel inerent, centrul care atribuie cazul e același cu centrul care atribuie rolul tematic. Astfel, *caz inerent* este cazul atribuit unei SN în funcție de proprietățile **semantice** ale guvernantului său semantic.

În ceea ce privește *cazul semantic*, acesta apare deseori sinonim pentru conceptul de *caz inerent*, dar, în general, el desemnează cazul atribuit adjunctilor, în funcție de rolul lor semantic. Cazul semantic este o categorie semantică cognitivă, rolul semantic provine din semnificația lexicală a verbului.

2.2. Dativul: caz structural ori nestructural?

Maleen van Peteghem arată (spre deosebire de Herslund) că în franceză doar pronumele clitice sunt dativ și corespund unor complemente prepoziționale, față de limbi ca germana, rusa, româna ori latina, unde și pronumele, și SN sunt dativ.

O altă observație pe care o face M. Van Peteghem este aceea că dativul poate fi atribuit la fel de bine unor complemente non argumentale – v. exemplul e) – ca unor complemente argumentale – v. exemplul f):

e) *Marie lui tricote un pull.*

f) *Pierre donne un livre à Marie.*

Totodată, în exemplul e), complementul dativ poate apărea în variație liberă cu un veritabil adjunct, introdus prin prepoziția „pour” (cf. Melis, 1992). S-ar putea chiar afirma (cum, de altfel, a și sugerat Leclere, 1978) că structura argumentală a verbului a fost astfel extinsă (Leclere numeste acest tip de dativ „**étendu**”, extins) și că argumentul dativ ar face parte din această structură argumentală.

Posibilitatea de a găsi două dativ în aceeași SV, ca în exemplul următor, pare, de asemenea, a pleda pentru cazul **semantic** dativ: *Il te lui a donné une de ces claques!*

Deși toate acestea par a demonstra că dativul din franceză este un caz nestructural, vom vedea la punctul 4 că dativul este mai degrabă un caz structural. Așadar, vom arăta că, în franceză, dativul este atribuit argumentului intern secund din motive **configuraționale**, cu condiția ca acesta să aibă, din punct de vedere ierarhic, un **rol tematic mai ridicat** decât argumentul intern prim.

2.3. Cazul dativ în franceză

S-a observat, așadar, că termenul de „caz dativ” nu este înțeles în accepțiunea sa morfologică tradițională. În gramatica generativă (în special) teoria cazurilor susține că orice SN trebuie să primească un caz, eventual abstract, atribuit de centrul său guvernant (de exemplu: verb sau prepoziție). Este ce Gramatica Guvernării și a Legării numește „guvernare tematică”.

Mai mult, în lingvistica franceză, noțiunea de „dativ” s-a impus, de la studiile lui Kayne (1977) și Leclere (1976, 1978), pentru a face distincția între două tipuri de complement în *a*: **dativale cliticizabile prin lui / leur** (cf. exemplul g) și **non dativale**, noncliticizabile prin lui/leur (cf. h):

g) *Pierre donne un livre à Paul.* > *Pierre lui donne un livre.*

h) *Pierre pense à Marie.* > **Pierre lui pense.*

Pierre pense à elle.

Opoziția între aceste două tipuri de pronominalizare permite observația că limba franceză dispune de un **marcaj morfologic** al dativului la nivelul pronomelor clitice și de un **marcaj oblic** al constituenților nominali corepondenți (fiind introduși prin *à*).

Totuși, alți autori, precum Kayne (1977), Jagli (1982), Suner (1988), arată, așa cum mai mai vazut, că *à* –ul dativului funcționează ca o **marcă de caz**, pierzându-și calitatea de prepoziție. Așadar, se impune observația asupra existenței a **doi à omonimi**: marca dativului și prepoziția. Kayne adaugă faptul că limba franceză permite în anumite situații **dativ fără prepoziție**, cu atât mai mult cu cât SN dativă este cuantificatorul „tous” antepus OD (și mai ales în structurile de „posesie inalienabilă”): „*Elle leur*

cassera tous les deux la gueule.” dar și în exemple precum „*Elle leur tirera tous les deux dessus.*”

Totodată, alături de dativul cuantificat prin „tous” în relativă, prepoziția⁶ poate apărea concomitent atât cu complementizatorul relativ cât și cu *tous*: *Ces femmes, à qui j'ai donné des bonbons à toutes*, ..., ceea ce este imposibil cu prepoziții pure (deci și cu *à* prepozițional): * *Ces garçons, avec lesquels Marie sortira avec tous*, ...

**Ces femmes, auxquelles je pense (à) toutes souvent*, ...

Mai mult, faptul că același verb poate fi regentul atât unui complement dativ, cât și unui complement locativ, arată că dativul ocupă aceeași poziție structurală ca și complementul locativ (cf. Herslund, 1988), ceea ce ar pleda mai degrabă pentru o interpretare semantică / inerentă a dativului, decât structurală:

i) *Pierre a envoyé un livre à Paul.* > *Pierre lui a envoyé un livre.*

j) *Pierre a envoyé un livre à Paris.* > * *Pierre lui a envoyé un livre.*

Pierre y a envoyé un livre.

În ciuda acestor fapte, cazul dativului în franceză e mai degrabă structural, fiind atribuit, din motive configuraționale, argumentului intern secund, cu condiția ca acesta să aibă un rol tematic mai important ca argumentul intern prim. Așa se explică motivul pentru care un verb ca *envoyer* este regent atât pentru un dativ cât și pentru un locativ, în funcție de categoria referențială a SN. Dacă SN dativă trimite la o persoană, rolul său tematic este acela de Receptor, rol mai ridicat ierarhic decât cel de Temă, al OD. În schimb, când trimite la un „loc”, rolul său tematic de Loc este, evident, mai slab decât cel de Temă al OD. Cu alte cuvinte, ipoteza doamnei Peteghem susține că, în franceză, dativul este posibil doar dacă verbul deține un alt argument intern, situat mai jos pe scara tematică decât argumentul dativ.

Teza doamnei Peteghem se apropie de cele ale lui Herslund (1988), Huffman(1997), Melis (2004).

Pentru **Herslund**, dativul formează cu OD al verbelor cu trei argumente un fel de *propoziție redusă*, Dativul ocupând poziția superioară și aflându-se într-un raport „avoir” cu referentul obiectului direct.

⁶ de fapt, marcă a dativului

Peteghem consideră că această teză este totuși prea puternică și nu este valabilă pentru verbe cu două argumente, ca *faire, ressembler* etc., nici pentru dativul al cărui regent este un adjectiv.

Teza lui **Huffman** arată că opoziția *lui* vs *le* înseamnă mai ales o diferență de **grad de control**. *Lui* apare atunci când participantul exercită un control mediu asupra procesului, în timp ce *le* apare atunci când participantul exercită un control foarte slab asupra procesului. M. Von Peteghem consideră totuși că alegerea lui *le* sau lui *lui* este deseori justificată ambiguu:

Il lui a caressé le visage.

Il l'a caressé.

Il l'a caressé sur le visage.

Din aceste trei exemple, nu se vede clar de ce *lui* ar controla procesul mai mult decât *le*.

Ipoteza lui **Melis**, în sfârșit, este cea mai apropiată de poziția doamnei Peteghem, în sensul că explică alegerea formelor pronominale prin anumite raporturi **structurale** între constituenții frastici (Melis, 2004; 174).

2.4. Caracterul structural al diferitelor tipuri de dativ în franceză⁷

M. van Peteghem propune trei tipuri de dativ: dativul argumental (lexical), dativul adjunct (extins) și dativul argument al unei propoziții „intercalate” (dativul epistemic și dativul structurilor cauzative).

A. Dativul lexical⁸

Veritabil complement verbal, dativul lexical reprezintă **al treilea actant** din structura argumentală a verbului: *Il a legué toute sa fortune à ses enfants.* > *Il leur a*

⁷ Riegel, Pellat, Rioul prupun în *Grammaire méthodique du français*, Paris, PUF, 1994 aproximativ aceeași tipologie : dativul lexical, dativul epistemic, dativul posesiei inalienabile și dativul etic.

⁸ cf. Martin Riegel, Jean-Cristophe Pellat, René Rioul, *Grammaire méthodique du français*, Paris, PUF, 1994

legué toute sa fortune. Raportul semantic între obiectul dativ și OD este parafrazabil prin raportul predicativ (obiect dativ – „avoir” – COD), care indică rezultatul procesului complex denotat prin verb: *léguer X à Y* înseamnă operarea unui transfer în urma căruia *Y are X*.

B. Dativul adjunct

B1. Dativul beneficiar (extins)

Ex: *Je lui ai préparé un gâteau.*

Je lui ai nettoyé la chambre.

Je lui ai cassé sa bagnole.

Je lui ai recousu un bouton.

Complementul în dativ are rolul tematic de **Beneficiar**, ceea ce, în mod normal, nu face parte din grila tematică a verbului (cuprinzând doar un Agent și o Temă). Astfel, structura argumentală a verbului pare a se fi **lărgit**, căci i s-a adăugat un beneficiar. Or, așa cum a observat Leclère, pentru ca o astfel de „prelungire” să fie posibilă, prezența OD (deci a complementului intern) este crucială. Omiterea OD conduce la agramaticalitatea dativului extins:

**Je lui ai préparé.*

**Je lui ai nettoyé.*

**Je lui ai cassé.*

**Je lui ai recousu.*

În plus, este imposibilă combinarea dativului extins cu verb monoargumental (** Il lui travaille. * Il lui court. * Il lui éternue.*), cu excepția anumitor inacuzative: *Il lui est né une fille. Il m'est arrivé un étrange colis.*

A se observa că dativul extins este posibil numai dacă argumentul intern este cu adevărat **afectat** de procesul exprimat prin verb. Astfel, „regarder” permite un dativ beneficiar, în timp ce „contrapartida” sa non agentivă, „voir” nu îl admite:

Je lui ai regardé son devoir.

? Je lui ai vu son devoir.*

Astfel, vom constata că argumentul dativ devine beneficiar nu printr-un proces oarecare, ci printr-unul care afectează tema.

B2. Cel de-al doilea tip de dativ adjunct, **dativul posesiv** sau **dativul posesiei inalienabile**, apare combinat cu substantive denotând părți ale corpului. Acest dativ pare a fi mai degrabă un argument substantival decât unul verbal, în măsura în care indică posesorul unei părți din corp sau al unui obiect inalienabil: *Je lui ai caressé les cheveux*.

Spanoghe (1995: 132) a arătat ca SN denotând o parte a corpului e cel mai des OD. Această SN poate totuși să apară și ca: subiect (*La tête lui tourne.*) și complement prepozițional (*Les larmes lui montent aux yeux.*).

C. **Dativul argument al unei propoziții „intercalate”**

C1. **Dativul epistemic**

Ex.: *Je lui croyais plus de talent.*

Je lui trouve mauvaise mine.

J'ai toujours vu à mon pere une casquette, souvent à carreaux.

Acest dativ intră în structuri ce conțin un verb epistemic, ca *trouver*, *croire*, *imaginer* etc. Aceste verbe selectează, în mod normal, un argument propozițional, dar structura cu dativ epistemic neconținând un verb este de fapt o **frază redusă** (*phrase réduite*, *small clause*), în care dativul funcționează ca subiect (al acestei propoziții reduse), iar acuzativul – ca predicat. Cum acești doi constituenți nominali ai frazei reduse trebuie, evident, să primească un caz, acuzativul va fi atribuit SN celei mai puțin înalte tematic, denotând predicatul, iar dativul va fi atribuit SN cel mai înalte, denotând subiectul. Așadar, caracterul configurațional al atribuirii dativului reiese din analogia acestei structuri cu cea a predicativului suplimentar :

Je lui trouve du charme.

Je le trouve charmant.

Combinarea dativului epistemic cu *sembler* și *paraître*⁹

În filosofie, argumentul epistemologic postulează că descrierea aparențelor precede, logic, descrierea realității. Auxiliarele modale *sembler* și *paraître* sunt suportul

⁹ cf. Mariana Tuțescu, *L'auxiliation de modalité. Dix auxi-verbs modaux*, Editura Universității din București, 2007

unor raționamente de aparență, operație de natură epistemică, încorporând un raționament de posibilitate.

Axa modală a **aparenței** se combină cu dativul epistemic – agent al raționamentului epistemic de percepție, ori „sursă a punctului de vedere” – exprimat printr-o particulă clitică preverbală ce reprezintă **Experimentatorul**; acesta este „Asumatorul punctului de vedere”. Apariția sa pe lângă un verb modal cere indicativul, condiționalul ori infinitivul, întrucât șansele de adevăr ale propoziției sunt mai mari decât cele de falsitate. Comparând *Il semble que l'enfant soit malade.* (= „J'ai l'impression que...”) cu *Il me semble que l'enfant est malade.* (= „Je crois que...”), vom constata că alegerea dativului influențează alegerea modului.

Și combinarea dativului cu verbul *paraître* conferă acestui caz rolul de „Asumator al judecății de percepție” din partea locutorului. Totodată combinarea lui *paraître* cu dativul antrenează și o modificare semantică față de situația în care verbul *paraître* apare singur. Astfel, comparând *Il paraît que Pierre est malade* (= „On dit que...”) cu *Il me paraît que Pierre est malade* (= „Il est visible que...”), se impun câteva observații: exemplul al doilea prezintă accepțiunea de „vizualitate”, de tipul „conform aspectului fizic...”. Locutorul poate accepta sau afirma ceea ce se spune, fără însă a-și lua responsabilitatea spuselor sale.

C2. Dativul din structurile factitive

Este, așadar, vorba de dativul ce figurează în structurile factitive, atribuit subiectului anumitor propoziții infinitivale. Se știe că, în franceza standard¹⁰, în momentul intercalării unei propoziții prin „faire” factitiv, va avea loc o unire între „faire” și infinitivul intercalat, ceea ce va produce unele schimbări argumentale:

- a) Dacă fraza „intercalată” nu conține OD (ex.: *Pierre travaille.*), deci nu conține cazul acuzativ, argumentul extern (subiectul) devine **OD** și primește prin urmare cazul acuzativ: *Pierre travaille.* > *J'ai fait travailler Pierre.*
Je l'ai fait travailler.
- b) Dacă fraza „intercalată” conține un OD (*Pierre lit la lettre.*), dar nu și un OI dativ, argumentul extern devine un **dativ** sau, eventual, un **adjunct introdus prin par**:
Pierre lit la lettre. > *J'ai fait lire la lettre à Pierre / par Pierre.*

¹⁰ Reed arată (1992) că franceza non standard permite alternanțe cazuale care nu se supun regulilor enunțate mai departe, cu unor principii semantice sau pragmatice: *Jean lui a fait croire aux fantômes.*

Je lui ai fait lire la lettre.

c) Dacă și poziția de OD, și poziția de dativ sunt ocupate, argumentul extern devine un **complement introdus prin par**: *Pierre écrit une lettre à ses parents.*

J'ai fait écrire une lettre à ses parents par Pierre.

Așadar, atribuirea cazului argumentului extern depinde mai mult de factori configuraționali decât semantici, ceea ce este un argument în plus în favoarea caracterului structural al dativului.

D. Un caz aparte: dativul etic

Dacă anumite tipuri de dativ sunt încadrabile ezitant într-un caracter structural / semantic, există un tip de dativ foarte aparte care scapă tezei noastre, și anume dativul etic:

Au Mont Saint-Michel, la mer te monte a une de ces vitesses! (Leclere: 1976).

Il te lui a donne une de ces claques!

Dativul etic apare doar la persoana a doua și se interpretează ca o invitație directă către destinatar spre a se implica afectiv în acțiunea descrisă. De aceea apare mai ales în frazele exclamative și în construcțiile apreciative. Acest dativ are nevoie de prezența unui prim argument intern. Dativul etic nu exercită nicio constrângere sintactică asupra verbului și se poate chiar învecina cu un alt tip de dativ. Așadar, dativul etic nu intră „în jocul legăturilor gramaticale”¹¹, dar pare incident mai degrabă enunțării decât frazei, ceea ce ar merita un studiu aparte.

În loc de concluzie

Dativul din limba franceză este greu încadrabil într-un contur pur (caz structural ori nestructural), dat fiind conținutul său polisemantic, ocurențele sale foarte diversificate și, nu în ultimul rând, valențele sale pragmadiscursive.

Bibliografie

¹¹ Cf. Melis, 2004

COENE, M., DE MULDER, W., DENDALE, P., D'HULST (eds), *Traiani Augusti Vestigia Pressa Sequamur. Studia lingvistica in honorem Lilianae Tasmowski*, Padova, Unipress, 2000, *Objets indirects datifs vs non datifs en francais et en roumain* : pag. 353-370

RIEGEL, Martin, Pellat Jean-Cristophe, RIOUL Rene, *Grammaire methodique du francais*, Paris, PUF, 1994, pag. 221-233

TUȚESCU, Mariana, *L'auxiliation de modalite. Dix auxi-verbos modaux*, Editura Universității din București, 2007, pag. 217-229

VAN PETEGHEM, Marleen, *Journal of French Languages Studies*, 16, Le datif en francais : un cas structural, 93-110